

Історія

УДК 94(477+437)"09/10":327

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.17994514>

Русько-чеські відносини другої половини X – XI століть

Ліхтей Ігор Михайлович,

кандидат історичних наук, доцент,

завідувач кафедри Античності, Середньовіччя

та історії України домодерної доби,

Ужгородський національний університет, Ужгород, Україна,

<https://orcid.org/0000-0002-5458-7252>

Прийнято: 02.12.2025 | Опубліковано: 19.12.2025

***Анотація.** У статті висвітлено особливості відносин Київської Русі та Чехії упродовж другої половини X – XI ст. Наукова новизна полягає в комплексному дослідженні окресленої проблеми в контексті міжнародної ситуації в Центрально-Східній Європі. Передусім акцентується увага на поширенні на Русі церковно-слов'янської спадщини Великої Моравії. Після занепаду Великоморавської держави провідну роль у Центральній Європі стало відігравати Чеське князівство, в якому правила династія Пршемисловичів. Згадки про контакти чехів з русичами містяться в найдавніших літописах. Так, автор «Повісті временних літ» на перших сторінках пам'ятки згадує чехів у колі близьких до русичів слов'янських народів.*

Наративні джерела, а також археологічні артефакти свідчать, що у другій половині X – XI ст. Київська Русь та Чеське князівство підтримували активні торгові зв'язки. Основний торговий шлях пролягав із Києва до Праги

через Краків. Ще одним місцем торговельних контактів був регіон верхнього Подунав'я, де чеські та руські купці зустрічалися на невільничих ринках.

Важливою складовою відносин Київської Русі з Чеською державою стала також їхня матримоніальна політика. Дві дружини київського князя Володимира Святославича були чехинями. Донька князя Предслава, ймовірно, перебувала в шлюбі з чеським князем Болеславом III Рудим.

Значним проявом найдавніших взаємин було вишанування в Київській Русі культу чеських святих, що підтверджується творами агіографічного характеру. Йдеться про поширення на Русі таких творів, як *Житіє св.Людмили*, *Житіє св.Вацлава* (у руській традиції він відомий як св. В'ячеслав) богослужбові канони на їхню честь. Очевидно, через чеські землі на Русь потрапило також *Житіє св. Методія*. Вплив культурних контактів з Київською Руссю також можна виявити в чеському середовищі. У джерелах зазначається, що моці київських святих Бориса та Гліба вишановувалися в Сазавському монастирі, ченці якого ревно плекали церковнослов'янську богослужбу та книжність.

Ключові слова: Київська Русь, Чеське князівство, Володимир Святославич, Ярослав Мудрий, Приємисловичі, Болеслав I Грізний, Болеслав II Побожний.

Rus-Czech Relations in the Second Half of the 10th – 11th Centuries

Ihor Likhtei,

PhD in History, Associate Professor, Head of the Department of Antiquity, Middle Ages and History of Ukraine before the modern age, Uzhhorod National University, Ukraine, <https://orcid.org/0000-0002-5458-7252>

Abstract. The article highlights the peculiarities of relations between Kyivan Rus and Czechia during the second half of the 10th – 11th centuries. The scientific

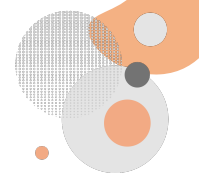
novelty consists in the comprehensive study of the outlined problem in the context of the international situation in Central Europe. First of all, attention is focused on the spread of the Church-Slavic heritage of Great Moravia in Rus. After the decline of the Great Moravian state, the Czech principality, ruled by the Premyslovych dynasty, began to play a leading role in Central Europe. References to contacts between the Czechs and the Rusychies are enclosed in the oldest chronicles. Thus, the author of the "Tale of Bygone Years" on the first pages of the monument mentions the Czechs among the Slavic peoples close to the Rusychies.

Narrative sources, as well as archaeological artifacts, indicate that in the second half of the 10th – 11th centuries. Kyivan Rus and the Czech principality maintained active trade relations. The main trade route ran from Kyiv to Prague via Krakow. Another place of trade contacts was the upper Danube region, where Czech and Rus merchants met at slave markets.

Also the matrimonial policy became an important component of the relations of Kyivan Rus with the Czech state. Two wives of the Kyivan prince Volodymyr Sviatoslavovych were Czechs. The daughter of Prince Predslav was probably married to the Czech prince Boleslav III the Red.

A significant manifestation of the oldest relations was the veneration in Kyivan Rus of the cult of Czech saints, which is confirmed by works of a hagiographic nature. It's about the spread in Rus of such works as the Life of St. Liudmyla, the Life of St. Vaclav (in the Rus tradition he is known as St. Viacheslav), and liturgical canons in their honor. Apparently, the Life of St. Methodius also reached Rus from the Czech lands. The influence of cultural contacts with Kyivan Rus can also be detected in the Czech environment. The sources indicate that the relics of the Kyiv Saints Borys and Hlib were venerated in the Sazavsky Monastery, whose monks zealously cultivated Church Slavonic worship and bookishness.

Keywords: *Kyivan Rus, Czech Principality, Volodymyr Sviatoslavovych, Yaroslav the Wise, Przemyslovych, Boleslav I the Terrible, Boleslav II the Pious.*

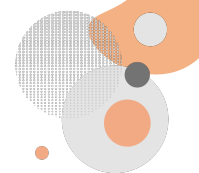

Постановка наукової проблеми. Початки русько (давньоукраїнсько)-чеських відносин сягають, орієнтовно, другої половини IX ст., коли два народи стали на шлях формування державності та заявили про себе в наративній історичній традиції. Державотворчі процеси супроводжувалися утвердженням як у руській, так і в чеській спільноті християнської релігії.

Ядром формування Чеської державності стала територія розселення племені чехів на лівому боці нижньої течії річки Влтави, головним чином навколо Праги. Тут і постало Центральночеське князівство Пршемисловичів. Засновником цього роду вважається легендарний Пршемисл-Орач. Першим історично доведеним представником роду Пршемисловичів був князь Борживой (Боривой, бл. 852/853 – бл. 888/889). Задля зміцнення свого панування він прийняв хрещення від архієпископа Моравії й Паннонії св. Методія (869–885). Християнкою стала й Борживоєва дружина Людмила, піднесена згодом до лику святих. Як і Моравія, Чехія на деякий час опинилася під впливом Константинопольського патріархату. Спадкоємці Борживоя – Спітигнєв (895–915), Вратислав (915–921) і Вацлав (921–935) – ще міцніше утвердили свою владу над князівствами. У період їхнього володарювання Чехія остаточно навернулася в лоно Римської Церкви. Разом з Моравією її було залучено до церковної системи сусіднього Східно-Франкського (Німецького) королівства [35, s. 33–43; 43, s.144–145, 164–168].

Князювання Вацлава викликало невдоволення в середовищі частини знаті. Бунтівників очолив Вацлавів брат Болеслав. Протистояння між ними завершилося вбивством Вацлава 28 вересня 935 р., яке вчинили дружинники Болеслава в Старій Болеславі. Піднесений до лику святих, Вацлав став небесним покровителем, захисником і символом держави, а його образ – благословенням для чехів.

Попри братовбивство, саме Болеслав перебрав владу в Чеській державі. Він прописався в історії як Болеслав I Грізний (935–972) та проявив себе як

активний політичний діяч і досвідчений дипломат. Князь Болеслав I взяв під свій контроль Моравію, а також поширив панування на Силезію, західну Словаччину та землі віслян (Краківщину). Ймовірно, у сфері впливу чеського правителя опинилися й Червенські гради – регіон на західному прикордонні Київської Русі з центром у Червені [35, s.34, 85–89, 139–144]. При цьому, очевидно, не йшлося про запровадження в окраїнних володіннях Болеслава I адміністративного управління, а радше про трибутарну й торгову зверхність над племінними об'єднаннями та їхніми центрами. До того ж, на сході та південному сході Чехії правив могутній князівський рід Славниковичів, який був суперником Пршемисловичів [14, с.613].

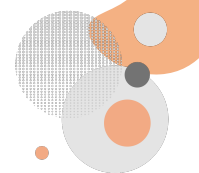
У другій половині IX ст. на Русі відбуваються також державотворчі процеси, пов'язані з поширенням християнства. Так, 860 р. відбувся похід народу рос (*Rhós*) на Константинополь. Опираючись на свідчення візантійських джерел, зокрема на працю Продовжувача Теофана, можна припустити, що невдовзі після цієї події в Константинополі було охрещено руських посланців [28, р.278–279]. Учасник тих подій, константинопольський патріарх Фотій (858–867, 878–886), у своєму посланні 867 р., зокрема, наголосив, що «русь (Ῥῶς)» стала на шлях «служіння Христу» та прийняла єпископа [7, с.34]. Відтак із джерел випливає, що за правління імператора Василя I Македонянина (867–886), близько 874 р., константинопольський патріарх Ігнатій (847–858, 867–877) направив до русів після укладення з ними мирних договорів візантійського архієпископа [25, s.184].

На думку дослідника Любомира Гавлика, завдяки перебуванню, вірогідно, в Києві, представників вищого кліру, а згодом також інших духовних осіб із Візантії, з'явилася можливість для рецепції на Русі творів моравської літературної та літургійної традиції. Це стає очевидним, якщо припустити (позаяк прямі свідчення відсутні), що вже у 80-ті роки IX ст. у Києві міг існувати візантійський християнський центр. Спочатку імператор

Василій I Македонянин та патріарх Фотій могли попросити слов'янські тексти від Методія під час його візиту до Константинополя, а вже звідти вони, очевидно, потрапили на Русь. Іншою можливістю в цьому контексті є період після смерті Методія (885 р.), коли богослужбові тексти могли опинитися на Русі за участі представників духовної еміграції, які прибули сюди або безпосередньо з Моравії, або ж дісталися через Константинополь [25, s.184–185]. На початку X ст. Великоморавська держава припинила своє існування, після чого важливу роль у Центральній Європі стало відігравати Чеське князівство, яке поступово поширило свій вплив далеко на схід, що й сприяло налагодженню його контактів із Київською Руссю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В українській історичній славістиці вивчаються окремі аспекти русько-чеських відносин X – XI ст. Сміливі міркування щодо найдавніших політичних контактів Київської Русі з Чехією висловив І.Мицько [17]. Цінною в цьому сегменті є також ґрунтовна стаття Євгена Кабанця про Києво-Печерський монастир і походження русько-чеських літературних зв'язків X – XI ст. [9]. Заслуговують на увагу також погляди інших українських науковців, висловлені з приводу окремих аспектів русько-чеських відносин другої половини X – XI ст., а саме Л.Войтовича [1; 2], О.Головка [4], Д. Гордієнка [5], Є. Луняка [15;16], І. Ліхтея [12; 13; 14]. У сучасній чеській і словацькій історіографії вивчення історії русько-чеських відносин окресленого періоду простежується в науковому доробку таких дослідників, як Ш.Куруц [33], М.Лутовський [34], М.Терра [42]. Вчені загалом акцентують на організації військово-політичних акцій, що впливали на взаємини Київської Русі та Чеського князівства, на взаємодіях у сфері духовного життя, пов'язаного зі слов'янською богослужбою.

Формулювання невирішених раніше частин загальної проблеми. У вітчизняній історіографії досі немає узагальнюючого дослідження з історії зв'язків між Київською Руссю і Чеським князівством другої половини X – XI

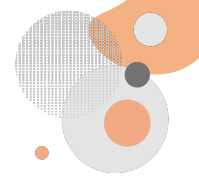
ст. У цьому контексті варто було б з'ясувати важливість торгових перетинів у відносинах русичів і чехів, наслідки матримоніальної політики, яку провадили їхні правителі, та інші дискусійні моменти окресленої проблеми.

Мета нашого дослідження – розкрити особливості відносин Київської Русі з Чеським князівством упродовж другої половини X – XI ст.

Методологічною основою роботи є принципи історизму, об'єктивності й наукової достовірності. Використано історико-системний та аналітичний методи.

Виклад основного матеріалу. Процес християнізації Русі, а отже, й утвердження її рівноправного статусу в міжнародних відносинах активізувався в період регенства при малолітньому синові Святославові княгині Ольги (944 – 964), яка прийняла нову віру, охрестившись 957 р. в Константинополі. Вона також відрядила посольство до німецького володаря Оттона I, який у 961–962 рр. делегував на Русь єпископа Адальберта. Деякі дослідники припускають вірогідність перебування в складі Альбертової місії духовенства з князівства Славниковичів, а отже, можливість першого контакту між чеським регіоном (щоправда, на той час це не були володіння Пршемисловичів) та Руссю [26, s.226]. Місія, звичайно, мала латино-римську орієнтацію, хоча деякі основні церковні тексти також могли бути слов'янськими [25, s.185]. На той час досяг повноліття Святослав, який перебрав владу на Русі й поганство знову здобуло тут перевагу.

Як відомо, Болеслав I Грізний був могутнім правителем та поширив панування на Силезію, західну Словаччину та землі віслян (Краківщину та, не виключено, мав вплив і на Червенські гради. Водночас дедалі активнішу роль у Центрально-Східній Європі стала відігравати Київська держава. В середині X ст. між чехами та русичами велася жвава торгівля, про що свідчить арабсько-єврейський купець Ібрагім ібн Якуб ал-Ісраїлі ат-Туртуші (бл. 912–966), який входив до складу посольства Кордовського халіфа аль-Хакама II,

відрядженого до імператора Оттона I (936–973). У подорожніх нотатках, зроблених під час мандрівки Німеччиною та слов'янськими землями у 965 – 966 роках, які збереглися в праці андалусійського мусульманського географа та історика Аль-Бакрі (1014–1094), він подає свідчення про господарське та соціальне життя регіону Центрально-Східної Європи другої половини X ст.

Мандрівник наводить імена чотирьох слов'янських «королів». Серед них Ібрагім ібн Якуб називає «короля Буїслава (Болеслава), володаря Frágha (Праги), Vújima (Чехії) та Krákúá (Кракова)». Далі юдейський купець пише: «Щодо країни Болеслава, то її протяжність від міста Frágha до міста Krákúá [потребує] тритижневої подорожі. Межують з нею уздовж землі турків (мадьяр). Місто Прага, побудоване з каменю та вапна, є найбагатшим містом для торгівлі. Сюди прибувають із крамом з міста Krákúá руси й слов'яни» [27, s.269]. Отже, Ібрагім ібн Якуб наголосив на тому, що до володінь Болеслава I належать два головні міста – Прага («Frágha») і Краків («Krákúá»). Мандрівник також звернув увагу на те, що в Празі русичі торгують.

Існування торговельних зв'язків між Київською Руссю та Чеським князівством підтверджує також повідомлення «Повісті временних літ», датоване 969 роком, у якому йдеться про наміри князя Святослава перенести столицю в Переяславець на Дунаї. У джерелі, зокрема, читаємо, *що там усе добро сходиться*: «**Ѡ Грѣкъ паволокы . золото . вино . и ввоци разноличьнии . и и Шеховъ . и изъ Оугоръ сѣребро и комони . изъ Руси же скоро . и воскъ . и мѣдъ . и челадь**» [19, стб.55]. Отже, з чеських та угорських земель до Переяславця на Дунаї dopravляли срібло та коней, а русичі привозили сюди хутро, віск, мідь та рабів.

Водночас на території Чехії виявлено археологічні артефакти руського походження, які могли опинитися тут не лише завдяки торговим операціям. Очевидно, в XI ст. з Київської Русі до Чехії міг потрапити вишуканий набір срібних прикрас, знайдений за невідомих обставин десь в околицях міста

Ровдниці-над-Лабом (*Roudnice nad Labem*). До того ж часового інтервалу та місця походження належить і невеликий навісний замок, так званий «руський» замок, у формі коника з городища в місті Млада Болеслав (*Mladá Boleslav*). З Київської Русі походять також деякі нагрудні хрести, що складаються з двох частин, так звані енколпіони, знайдені під час археологічних розкопок у Вишеграді (*Vyšehrad*), Држевичях (*Dřevíče*) та Вацлавицях (*Václavice*) на Бенешовщині (*Benešovsku*) [14, с. 615; 34; 35, s.153–154; 43, s. 251–253].

Крім того, на чеських землях виявлено пряслиці, виготовлені з овруцького сланцю. Науковець Ї.Слама відзначає, що на відміну від Київської Русі, де овруцькі пряслиці були поширеним виробом, у Чеському князівстві вони стали рідкісним імпортом із-за кордону та належали лише могутнім та заможним особам. Про це свідчить їхня наявність у важливих адміністративних замках Пршемисловичів (у Празі, Оломоуці, Зноймо) та в одному з центрів князівського економічного управління (Лівий Градець). Ці пряслиці, вважає вчений, було доставлено в Чехію не пізніше середини XI ст. [40, s.394–395].

На Русі ж після загибелі Святослава 972 р. усю владу зосередив у своїх руках його старший син Ярополк (972–978). Щоправда правління цього князя тривало недовго. Між Ярополком та його братами, Олегом Святославичем і Володимиром I, спалахнула міжусобна війна. Князь Ярополк захопив столицю Олега (Овруч) та вбив його. Однак невдовзі новгородські війська Володимира I зайняли Київ, тож Ярополк був змушений тікати з міста. Відповідно до свідчень «Повісті временних літ», Володимирові I вдалося вистежити свого брата Ярополка та вбити його у 980 році. Одноосібним правителем Київської держави став Володимир (980–1015) [19, стлб. 62–66].

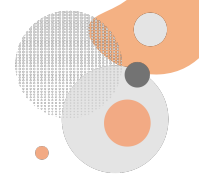
Сучасний чеський учений Міхал Тера висловлює сміливу гіпотезу про те, що складовою внутрішньополітичного конфлікту на Русі між нащадками Святослава був союз Володимира з чеським князем Болеславом II Побожним.

При цьому, вважає вчений, руський літопис підтверджує, що першою дружиною Володимира була «чехиня», від якої у нього народився син Вишеслав. На думку М.Тери, в боротьбі проти свого старшого брата Ярополка, який мав зв'язки з німецькими Оттонами, Володимир міг скористатися союзом із чеським князем Болеславом II [42, s. 218]. Зауважимо, що такі припущення вже робилися в історіографії, але не всі дослідники з ними погоджуються, «вказуючи на неприродність династичного зв'язку чеського князя-християнина з князем-язичником» [1, с.245, 246].

Вірогідно, через релігійні розбіжності Болеслав II Побожний не надав Володимирові Святославичу допомоги в боротьбі з Ярополком. Це могло спонукати Володимира до організації (після перемоги над братом) походу в окраїнні володіння чеського правителя. У «Повісті временних літ» міститься повідомлення руського літописця про похід 981 р. князя Володимира Святославича (роки володарювання у Києві – 980–1015) «на Ляхів» і про захоплення Червенських міст (**«В лѣт ...[6489(981)] Иде Володимѣрь к Лахомъ. и заѣм грады ихъ. Перемышль. Червень. и иныя города. иже суть и до сего днѣ подъ Русю»**) [19, стб.69].

Утім серед дослідників немає одностайності щодо трактування цього походу київського володаря. Окремі вчені навіть заперечують сам факт такої збройної виправи київського правителя [8]. Дискусії ведуться й навколо питання про належність Червенських градів до володінь польського князя Мешка I [23, с. 46–47]. Натомість Л.Войтович поділяє погляди тих дослідників, які вважають, що похід Володимира Святославича був «проти незалежних східнослов'янських племінних князівств, які знаходилися на великому торговельному шляху, що з'єднував Київ, Краків і Прагу» [2, s.9].

У середині XIX ст. «батько чеської історіографії» Франтішек Палацький висловив припущення, що 981 р. Володимир Святославич захопив територію з містами Перемишль і Червен, яка входила до складу імперії Болеслава II

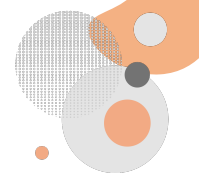

Побожного [38, s. 63]. Аргументовані твердження на захист т.зв. «чеської теорії» щодо приналежності Червенських градів наводить авторитетний український медієвіст О.Головко. [4, с. 58–61]. Його погляди поділяє й дослідник Д. Гордієнко [5, с. 250].

Похід київського князя Володимира на захід мав важливе значення для майбутнього розвитку Русі. Ця збройна виправа сприяла налагодженню прямих контактів Київської Русі з двома християнськими слов'янськими державами – з Польським та Чеським князівствами. Завоювання Червенських градів й подальше просування Русі в напрямку до Карпат лише підкреслило тенденцію Києва щодо встановлення відносин із Польщею й Чехією.

Український учений Л.Войтович схиляється до думки, що за результатами походу 981 р., напевно, було укладено якусь угоду, позаяк тоді у Володимира Святославича з'явилася ще одна дружина-«чехиня», яку звали Адель [2, с.9]. Загалом джерела повідомляють про те, що серед дружин Володимира були дві «чехині». Їхнє походження з'ясувати достеменно не вдалося. До того ж, серед дослідників немає одностайності й щодо нащадків від цих жінок. Так, Л.Гавлик акцентує на тому, що коли Володимир княжив у Новгороді (до 980 р.), то мав за дружину «чехиню», яка народила йому сина Вишеслава й той згодом, у 988 році, правив у цьому ж місті. В шлюбі з іншою «чехинею» у Володимира було двоє синів: Святослав, якого він посадив княжити у древлян, та Мстислав, якого деякі джерела називають Станіславом. Очевидно, таку заміну імені цього Володимирового нащадка зроблено для того, щоб відрізнити його від Мстислава I, який був сином Рогнеди Рогволдівни [25, s.186].

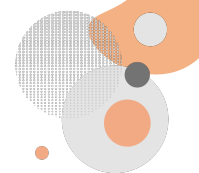
Натомість Л.Войтович переконує, що серед 8 законних дружин Володимира «чехинями» були Малфрід, сином якої є, очевидно, Святослав, та Адель, яка народила князю Мстислава, Станіслава й Судислава. Вчений вважає, що ця друга «чехиня» Адель була, ймовірно, донькою

перемишльського князя [1, с.245; 2, с.9]. На думку ж І.Мицька та Ю. Дибби, 981 р. Володимир одружився з удовою князя Славника, який належав до бічної гілки чеських Пшемисловичів [8, с.30; 17, с. 67–68]. Зі свого боку, Л.Войтович піддає сумніву таке судження згаданих дослідників, наголошуючи, що для такого шлюбу не було жодних підстав. До того ж, вдова Славника була християнкою, а князь Володимир залишався язичником [2, с.9].

Як слушно спостеріг Л.Гавлик, походження обидвох чехинь визначити досить важко. Можна лише припустити, що вони були княжого роду. Однак у Чехії на той час княжими родами були Пршемисловичі та Славниковичі. Останні, щоправда, правили на теренах, непідвладних Празі, ймовірно, в Хорватії та інших, тоді ще політично та етнічно нечеських, регіонах, які, однак, у концепції зовнішнього та, власне, пізнішого автора (наприклад, «Повісті временних літ») вже могли зливатися з поняттям Чехії. В усякому разі, повідомлення джерел про цих двох жінок вказує на деякі невідомі контакти між Київською Руссю та Чехією в X ст. Дослідник ставить також питання про те, чи не була, часом, у цих князівських дружин, яких могли супроводжувати й духовні особи, можливість сприяти християнізації Володимира. При цьому Л.Гавлик припускає, що «чехині», мабуть, не мали великого впливу на релігійні вподобання чоловіка-правителя. Водночас учений залишає відкритим питання, чи не могли разом із ними потрапити на Русь і якісь письмові джерела, пов'язані з християнським життям Моравії або Чехії [25, s.186].

Не менш цікавими є дані руських літописів про інші контакти між Київською Руссю та Чеською державою. В Никонівському літописі за 6500 (992) рік написано: **«Того же лѣта придоша послы отъ Андриха Чежскаго, съ любовію, къ Володимеру въ Кіевъ»** [21, с. 64]. Утім наведена інформація викликає чимало запитань. Чеський князь Андрих – Олдржих правив у Чехії в період з 1012 по 1034 роки, а тому здається малоімовірним, що тут ідеться

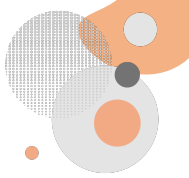
саме про нього. Це ж стосується також його імені, згаданого в «Повісті временних літ», коли її автор, описуючи події 996 р., твердить що князь Володимир Святославич жив у мирі та злагоді «...с Болеславомъ Ладъскимъ . и съ Стефаномъ . Оугорскимъ . и съ Гндроникомъ Чьшкимъ...» [19, стб.111]. Якщо наведена дата відповідає дійсності, то повідомлення не має відношення також до угорського короля Стефана I (Іштвана), який прийшов до влади в 997 році. Воно більше підходить до останніх літ княжіння Володимира Святославича, хоча в 1012 – 1015 роках Олдржих не проводив надто активну діяльність на міжнародній арені. Тому вказана літописцем дата може стосуватися завершального періоду правління Болеслава II Побожного (972 – 999), який мав нагоду вступити в контакт з русичами ще під час протистояння Володимира з братом Ярополком, або ж у момент походу київського князя на Червенські гради. Отже, Олдржиха, як переконує Л.Гавлик, слід ототожнювати з Болеславом II Побожним [25, s.187]. Зауважимо, що він помер 999 р. і чеським князем став його син Болеслав III Рудий (999–1002, 1003).

Заслуговує на увагу повідомлення літопису про те, що 6508 року (1000) до Володимира Святославича «... **прідоша послы отъ папы Римскаго и отъ королей Чезьскихъ и Угорскихъ**» [20, с.68]. Відповідно до гіпотези Л.Гавлика, такий візит посланців Пршемисловичів до Києва відбувся, про що може свідчити шлюб Болеслава III Рудого з донькою Володимира I та Рогнеди, сестрою Ярослава Мудрого. В літописах згадуються дві доньки Володимира: Марія Добронега, що була одружена з польським князем Казимиром I Відновителем, та Передслава, яку, відповідно до джерела, використаного російським істориком XVIII ст. Василем Татищевим, було видано заміж за Болеслава III [21, с.426–427]. Відтак Л.Гавлик зауважує, що на ймовірному шлюбі Передслави саме з цим чеським правителем акцентує також Борис Греков [6, с. 487].

У літописах, які дійшли до нас у списках XV ст. (Софійському, Новгородському четвертому та Єрмолінському), занотовано, що польський правитель Болеслав I Хоробрий після захоплення 1018 р. Києва зробив Передславу своєю наложницею та, втікаючи з міста, забрав її з собою. Тож, на думку Л.Гавлика, цілком вірогідно, що Передслава була дружиною Болеслава III Рудого. До Києва ж вона могла втекти після того, як її чоловіка осліпив та ув'язнив Болеслав I Хоробрий, і там вона потім потрапила до рук поляків [25, s.187]. Український дослідник Л.Махновець зауважує, що твердження В.Татищева про шлюб Передслави з Болеславом III Рудим «нічим більше не підкріплено, але вчені його й не заперечують» [11, с.48, прим.9]. Тож версія Л.Гавлика здається вірогідною.

У контексті русько-чеських відносин доцільно, мабуть, згадати про Святополка, сина Володимира та грекині, який був князем у Турові, тобто на землях дреговичів. Його ім'я свідчить про вплив моравської традиції, а постать самого князя цікава ще й тому, що, програвши битву за київський престол після смерті Володимира, він 1019 р. **«пробѣже Ладъскую землю гонимъ гнѣвомъ Бѣимъ . и пробѣже пустыню межи Чахы и Лахы . и ту испровѣрже животь свои злѣ»** [19, стб.132]. На той час такою пустельною (чи безлюдною) територією між Польщею й Чехією був регіон у Моравсько-Силезькому прикордонні вздовж річки Одеру (Одри), який тоді належав Болеславу I Хороброму. З початку XI ст. під владою цього польського володаря перебувала й Моравія. Сам Святополк до 1018 р. деякий час уже жив у володіннях Болеслава I Хороброго [25, s.187–188]. До цього слід додати, що влітку 1019 р. князь Олдржих, як переконує Б.Кшеменська, вторгся зі своїм військом у Моравію та підкорив її [32, s.86]. Можливо, під час цієї інвазії чехів князь Святополк, що прописався в історії як Окаянний, і загинув.

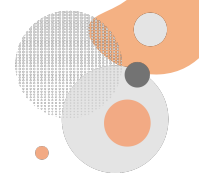
У період правління Ярослава Мудрого (1019–1054) в Київській Русі активно поширювалася освіта, з'явилися оригінальні та перекладні книги.

Крім того, розвивалася перекладацька діяльність місцевих книжників. А оскільки на той час на Русі не вистачало підготовлених перекладачів, то такі, можливо, прибували з Чехії. Тоді ж у Київській Русі поширюються агіографічні твори: Житіє св.Людмили, кілька варіантів Житія св.Вацлава (у руській традиції він відомий як св. В'ячеслав), богослужби на їхню честь. У восьми рукописах збереглося на Русі також Моравськопаннонське Житіє св. Методія, яке, вірогідно, потрапило сюди через Чехію. Його найдавніший запис у руському збірнику XII ст. сусідить із Житієм святого Віта, що має, безперечно, чеське походження й належить до доби правління Пршемисловичів [29, s.13–14; 34, s.16–17].

На думку Є.Кабанця, найдавнішим документально датованим свідченням чесько-руських зв'язків є «Канон св. В'ячеславу» (частина богослужби, присвяченої князеві). Учений також аналізує дві версії Житія В'ячеслава, які й започаткували святовацлавську традицію на Русі. Культ св.Вацлава, вважає дослідник, мав вплив на формування культу святих-мучеників Бориса і Гліба, які загинули за схожих обставин. В контексті загальної характеристики агіографічної літератури Є.Кабанець розглядає зв'язки Києво-Печерської лаври зі Сазавським монастирем [9].

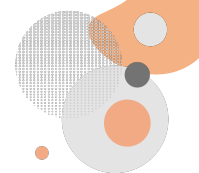
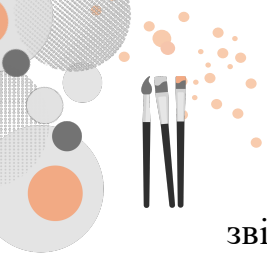
Цю чернечу обитель було засновано, ймовірно, 1032 або 1033 року в Чеському князівстві як осідок невеликої спільноти анахоретів. Ініціатором створення Сазавського монастиря був святий Прокоп (канонізований 1204 р.), який і став його першим абатам. Сазавський монастир активно продовжував розвивати кирило-методіївську традицію, яка існувала у Великій Моравії в IX ст. Монахи цього монастиря підтримували тісні зв'язки з іншими центрами слов'янської культури в Угорщині, на Балканах, у Київській Русі, створили в монастирі скрипторій, зібрали чималу бібліотеку старослов'янських книг. Багато ченців самі займалися літературною діяльністю [12, с.286–289; 13, с.86; 38, s.128].

Про відносини Сазавської обителі з церковними установами Київської Русі, на думку мовознавців, свідчать т.зв. Празькі глаголичні уривки гімнів грецького обряду (*Pražské hlaholské zlomky*), написані старослов'янською мовою на двох пергаментних листках і датовані XI ст. Вони є частиною літургійної книги східного обряду, переписаної в Сазавському монастирі, і можуть служити підтвердженням проведення тут слов'янської богослужби [24, s. 219–230; 41, s. 97; 44, s.12].

Ще однією давньою пам'яткою, пов'язаною із Сазавською обителлю, є т.зв. «Реймське Євангеліє» (Євангелістерій). Цей церковно-слов'янський пергаментний рукопис, що дійшов до нас з XI ст., складається з двох частин. Перша частина, яка написана кирилицею, містить уривки з Нового Заповіту, призначені для читання в конкретні дні кожного місяця річного циклу за обрядом Православної Церкви. Натомість у другій частині, написаній глаголицею, порядок читання уривків з Нового Заповіту прив'язано до головних свят римо-католицького календаря. В глаголичному тексті багато богемізмів, а наприкінці міститься приписка, в якій, серед іншого, зазначено, що перша частина була написана власноручно абатом Прокопом. Тут також вказано, що цю кириличну частину імператор Священної Римської імперії Карл IV Люксембург (1346–1378) подарував ченцям заснованого ним Емауського монастиря в Празі для вшанування пам'яті святих Ієронима та Прокопа [3, с.34–35; 15, с.90; 16, с.16–17].

Зауважимо, що в першій половині XIX ст. польський археолог і палеограф Людвиг Корвін Ястржембський (1805–1852) довів причетність св.Прокопа до створення «Реймського Євангелія», яке, на його думку, було завершено близько 1030 р. Він також простежив, яким шляхом воно потрапило до Франції, і дійшов висновку, що це могло статися в XVI ст. [3, с.37; 39, s.127–135]. Тривалий час євангеліє знаходилося у Реймському соборі у Франції,

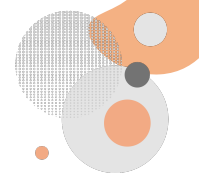

звідки й отримало свою назву. Нині ж пам'ятка зберігається в Національній бібліотеці у Реймсі.

В українській історіографії побутує думка, що «Реймське Євангеліє» як частину посагу привезла з собою до Парижа Анна, донька Ярослава Мудрого (1019–1054), дружина французького короля Генріха I (1031–1060) [22, с.78]. Цю проблему намагається розкрити сучасний український дослідник Є.Луняк. Він розглядає інформацію про те, що кириличну частину «Реймського Євангелія» було написано св.Прокопом і наголошує, що «ця версія має чітку логіку». На думку дослідника, «між Києвом і Сазавським монастирем, який був на той час одним із найголовніших форпостів слов'янської культури», могли підтримуватися тісні контакти. Отже, «Святий Прокопій Сазавський міг передати Ярославу Мудрому одну або кілька книг», а серед них також Євангеліє, яке «князь і подарував дочці, відправляючи її до далекої Франції» [15, с.100; 16, с.27].

Учений також висуває різні гіпотези з приводу того, в який спосіб «Реймське Євангеліє» могло потрапити до Карла IV Люксембурга [15, с.90–102; 16, с. 24–26]. В підсумку, Є.Луняк переконує у неможливості довести чи спростувати той факт, що «Реймське Євангеліє» пов'язане «з постаттю Анни Ярославни, хоча зв'язок між ними може бути цілком вірогідним», а версія про написання Прокопом Сазавським кириличної частини цієї пам'ятки давньослов'янської книжності «виглядає достатньо переконливо». [15, с.102, 16, с.29].

У 1095 р. в Сазавській обителі було освячено новий кам'яний храм. Як повідомляє у своїй хроніці Сазавський монах, тут було покладено частинки мощей багатьох святих Західної Європи. А в одному з престолів (справа від головного) храму зберігалися частинки мощей шанованих у Київській Русі святих «Гліба та його товариша» (...*sancti Glebii et socii eius...*) [36, р.251]. Зрозуміло, що йдеться про східнослов'янських святих – братів Бориса і Гліба.

Щоправда, в хроніці Сазавського монаха згадано не обидвох святих братів, а лише Гліба. Ім'я ж Бориса приховано.

На думку дослідників, таке виокремлення Гліба, хоча й рідко, але все-таки зустрічалося на Русі. Так, В.І.Лесючевський звернув увагу на те, що в Смоленську й Чернігові храми називалися не борисоглібівськими, а глібоборисівськими. При цьому, він припускає, що ці обидва святі, яких ми, зазвичай, вшановуємо як щось єдине, не завжди й не всюди так сприймалися [10, с.238]. Науковець Є.Кабанець замислюється над питанням, яким чином реліквія потрапила з Русі в Чехію, та не виключає, що частки мощей св. Бориса і Гліба міг передати до Сазавської обителі великий князь Ізяслав Ярославич (1024–1074) після того, як 1073 р. його вдруге було вигнано з Києва й він знайшов прихисток у Священній Римській імперії [9, с.74]. Водночас Я. Мороз спостерегла, що Гліб-Давид вшановувався в Києві вже близько 1072 р. та мав більшу популярність за Бориса [18]. В цей час на великокняжому престолі в Києві перебував ще Ізяслав Ярославич, якого позбавив влади його брат – чернігівський володар Святослав (1054–1077). Ставши 1073 р. великим князем, Святослав Ярославич підтримував поклоніння культу св.Гліба. Він, як наголошує Я.Мороз, «вважав Гліба своїм покровителем і назвав його іменем свого сина» [18]. Вшанування в Сазавській обителі культу св. Бориса і Гліба є підтвердженням тісних контактів Київської Русі та Чехії в сфері духовності.

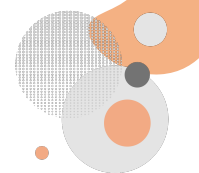
Висновки. Спираючись на наративні джерела, можна констатувати, що перші контакти між русичами та чехами простежуються в 60-ті роки X ст. Передусім, вони фіксуються у сфері торгівлі. Руські купці привозили свій крам у Прагу, яка тоді вважалася найбагатшим містом для торгівлі в Центральній Європі. Київський князь Святослав Ігорович, мотивуючи своє прагнення перебратися з Києва в Переяславець на Дунаї, наголошував на зацікавленості Русі в торгівлі з Чехією. Київська Русь отримувала з Чехії срібло та коней. Характеризуючи дипломатичну діяльність Володимира Святославича, автор

«Повісті временних літ» вказує на те, що він жив із сусідніми володарями (Польщі, Угорщини та Чехії) в мирі та злагоді. Про відносини Київської Русі з Чеським князівством свідчать також матримоніальні зв'язки між правлячими династіями. Матеріальних пам'яток, які б документували контакти русичів із чехами, напрочуд мало. На території Чехії виявлено археологічні артефакти руського походження, які могли опинитися тут не лише завдяки торговим операціям. У 30 – 90-ті роки XI ст. важливу роль у збереженні церковно-слов'янської традиції в чеських землях відігравав Сазавський монастир. Його ченці підтримували тісні контакти з церковними установами Київської Русі. Результати дослідження можуть стати заділом для всебічного вивчення русько-чеських відносин, передусім у XII ст.

Список використаних джерел

1. Войтович Л. В. *Княжа доба на Русі: портрети еліти*. Біла Церква: Видавець Олександр Пшонківський, 2006. 782 с.
2. Войтович Л. В. Князь Володимир Святославич (Святий рівноапостольний князь Володимир). *Вісник Львівської комерційної академії. Серія: Гуманітарні науки*. 2015. Вип. 13. С. 7–18.
3. Гнатенко Л. Реймське Євангеліє – унікальна кирилично-глаголична писемна пам'ятка (палеографічно-кодикологічна розвідка). *Реймське Євангеліє*. Видання факсимільного типу. Дослідження: у 2 т. К.: Горобець, 2019. Т.2: Дослідження. С. 31–67.
4. Головка О.Б. *Русь і Польща в міжнародному житті Європи (X – перша половина XIII ст.)*. Київ: Академперіодика, 2021. 598 с.
5. Гордієнко Д. *Під знаком Тризуба. Володимир Великий та його держава*. Київ: ТОВ «Видавництво “Кліо”», 2024. 320 с.
6. Греков Б.Д. *Киевская Русь*. Москва: Госполитиздат, 1953. 568 с.

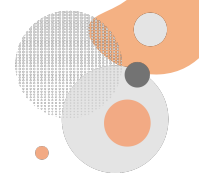
7. Грушевський М.С. *Твори у 50-и томах*. Львів: Світ, 2004. Т. 6. 676 с.
8. Диба Ю., Мицько І. Про видуманий похід 981 р. князя Володимира на ляхів. *Старий Луцьк*. Науково-інформаційний збірник. Луцьк, 2015. Вип. XI. С.27–44.
9. Кабанець Є. Печерський монастир і походження русько-чеських літературних зв'язків найдавнішого часу. *Хроніка 2000*. Український культурологічний альманах. 1999. Вип.25-26. Україна–Чехія. Ч.1. С. 58–75.
10. Лесючевский В.И. Вышгородский культ Бориса и Глеба в памятниках искусства. *Советская археология*. М.-Л.: Изд-во АН СССР, 1946. Вып. VIII. С. 225–245.
11. *Літопис руський* / Пер. з давньорус. Л. Є. Махновця; відп. ред О. В. Мишанич. Київ: Дніпро, 1989. 591 с.
12. Ліхтей І.М. Сазавський монастир і доля слов'янської богослужби в Чеській державі Пршемисловичів (XI ст.). *Наукові записки Богословсько-історичного науково-дослідного центру імені архімандрита Василя (Проніна)*. Ужгород: Карпати, 2015. Вип. 4. С.282–299. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/55129>(дата звернення 5.10.2025).
13. Ліхтей І.М. Вшанування культу святих Бориса та Гліба в Сазавському монастирі (остання третина XI ст.). *Collection of Scientific Papers with the Proceedings of the 5th International Scientific and Practical Conference «New Horizons in Scientific Research: Challenges and Solutions»* (November 3-5, 2025. Marseille, France). European Open Science Space, 2025. С.86–89. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/handle/lib/79010> (дата звернення: 5.10.2025).
14. Ліхтей І. Київська Русь і Чеське князівство на перехресті торгових шляхів у другій половині X – XI ст. *Проблеми та перспективи реалізації та*

впровадження міждисциплінарних наукових досягнень. Збірник наукових праць з матеріалами X Міжнародної наукової конференції, м.Чернігів, 5 грудня, 2025 р. Вінниця: ТОВ «УКРЛОГОС Груп, 2025. С.613–616. URL:

<https://dspace.uzhnu.edu.ua/handle/lib/80464> (дата звернення: 5.10.2025).

15. Луняк Є. Анна Руська – королева Франції. Київ: Книга, 2012. 208 с.
16. Луняк Є. Реймське Євангеліє і таємниці його походження. *Реймське Євангеліє*. Видання факсимільного типу. Дослідження: у 2 т. К.: Горобець, 2019. Т.2: Дослідження. С. 15–29.
17. Мицько І. Українсько-чеські зв'язки та історія Підгір'я X–XI століття. *П'яті Ольжині читання*. Пліснеськ, 7 травня 2010 р. Львів, 2011. С. 63–77.
18. Мороз Я. Образ Св. Бориса і Гліба в українській середньовічній агіографії. *Homo Creator et Receptor Artium*. Ksiega pamiatkowa Ksiedzu Profesorowi Stanislawowi Kobilusowi ofiarowana. pod red. M. Wrzesnik, Warszawa 2010. S. 55–74. URL: <https://ucrainistica.blogspot.com/2019/08/yaryna-moroz-limmagine-di-san-boris-e.html> (дата звернення: 5.10.2025).
19. *Полное собрание русских лѣтописей*. Издание второе. С.-Петербургъ: Типографія М. А. Александрова, 1908. Томъ второй. Ипатьевская лѣтопись. XVI с. 938 стлб.
20. *Полное собрание русских лѣтописей*. С.-Петербургъ: Типографія Эдуарда Праца, 1862. Томъ девятый. Лѣтописный сборникъ, именуемый Патріаршею или Никоновскою лѣтописью. 280 с.
21. Татищевъ В. *Исторія Россійская съ самыхъ древнѣйшихъ временъ*. Книга вторая. Москва, 1773. 536 с.
22. Толочко П. *Київська Русь*. К.: Абрис, 1996. 360 с.
23. Юсупович А. Чи ходив Володимир Великий на/до ляхів? *Український історичний журнал*. 2015. №5. С.43–69.

24. Bláhová, E. Literární vztahy Sázavy a Kyjevské Rusi. *Svatý Prokop, Čechy a střední Evropa*. Praha: Lidové noviny, 2006. S. 219–234.
25. Havlík L. Morava a Rus v 9. – 12. století. *Vlastivědný věstník moravský*. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost, 1975. Ročník 27. Číslo 2. S. 178–195.
26. Holinka R. K česko–ruským vztahům v 10. století. *Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity*. 1953. Ročník II. Číslo. 2-4. S. 218–236.
27. Hrbek I. Ibráhím ibn Jakúb o Praze, Čechách a jiných slovanských zemích. *Český lid*. 1951. Ročník 6. Číslo 11-12. S. 267–271.
28. *Chronographiae quae Theophanis Continuati nomine fertur libri I – IV* / Ed., transl. M. Featherstone, J. Signes Codoñer. Boston; B., 2015. 358 p. URL: https://ia800205.us.archive.org/1/items/cfhb-11.1-nicetae-choniatae-historia/CFHB%2053_Chronographiae%20quae%20Theophanis%20Continuati%20nominis%20fertur%20Libri%20I-IV.pdf (дата звернення 5.10.2025)
29. Jansen O. (= Roman Jakobson). Český podíl na církevněslovanské kultuře. *Co daly naše země Evropě a lidstvu I*. Praha: Evropský literární klub, 1939. S.9–20.
30. Kolafa Št. Rus Vladimíra I. a Čechy, část II. *Československo-sovětské vztahy XII*. 1983. S. 101–136.
31. Kosmův letopis český. 1874. *Fontes rerum Bohemicarum. Prameny dějin českých*, vydávané z nadání Palackého. Praha, Nákladem musea Království Českého, 1874. Tom II. Fasc. 1. P.1–198.
32. Krzemińska B. *Břetislav I. Čechy a střední Evropa v první polovině XI. století*. Praha: Garamond, 1999. 392 s.
33. Kuruc Št. Vplyv svätováclavských legiend na hagiografické texty o svätých Borisovi a Glebovi. *Notitiæ historiæ ecclesiasticæ*. Ružomberok 2024. Ročník 13. Číslo 1. S.8–25.

34. Lutovský M. Raně středověké šperky ruského původu v Čechách. *Časopis Národního muzea*. 1986. Ročník.155. S. 1–12.
35. Lutovský M. *Bratrovrah a tvůrce státu. Život a doba knížete Boleslava I*. Druhé doplněné vydání. Praha: SET OUT, 2006. 224 s.
36. Mnich Sázavský. *Fontes rerum Bohemicarum*. Prameny dějin českých, vydávané z nadání Palackého. Praha: Nákladem musea Království Českého, 1874. Tom II. (Díl II). Fasc. 1. (Svazek 1). P. 238–269.
37. Palacký F. *Dějiny národu Českého v Čechách a v Moravě dle původních pramenu*. Praha: Nakladatel V.Kočí, 1921. 1279 p.
38. *Přehled dějin Československa. I/1, do roku 1526* / red. Jaroslav Purš, Miroslav Kropilák. Praha: Academia, 1980. 648 s.
39. Rederowa D. Jan Ludwik Jastrzębski: z życia naukowego Wielkiej Emigracji. *Analecta. Studia i Materiały z Dziejów Nauki*. 1999. R.8. Nr 2 (16). S. 127–178.
40. Sláma J. Raně středověké Čechy a Rurikovská Rus. *Archeologické rozhledy*. 1990. Ročník XLII. Číslo 4. S.391–397.
41. Sommer P. *Svatý Prokop. Z počátků českého státu a církve*. Praha: Vyšehrad, 2007. 337 s.
42. Téra M. *Kyjevská Rus: dějiny, kultura, společnost*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2019. 721 s.
43. Turek R. *Čechy na úsvitě dějin*. Praha Academia, 2000. 338 s.